Occitània i Catalunya dins l'Europa de l'edat mitjana central (segles XII i XIII)

Jordi Bolòs

Conselh Generau d'Aran

Damb era collaboracion de :

© Conselh Generau d'Aran
Maquetacion: Alfonso Robles Moga
Conferéncia impartida per Jordi Bolòs eth 23 de juriòl de 2010, en Hotèl Tuca de Betren, laguens deth cicle "**Eth Gran Masèl, Murèth 1213"**promoigut per Institut d'Estudis Ilerdencs

ISBN : 978-84-89940-94-9
DL : L 882-2014

Mai de 2014

Index

Occitània i Catalunya dins l'Europa de l'edat mitjana central
(segles XII i XIII) — p. 1

Uns segles de conquestes i de colonitzacions — p. 9

La identitat dels occitans:
La cultura, la llengua i la religió — p. 23

El procés de conquesta i de colonització d'Occitània — p. 29

La creació d'uns nous paisatges:
Castells i viles noves — p. 39

Conclusions — p. 49

Bibliografia — p. 53

Occitània i Catalunya dins l'Europa de l'edat mitjana central (segles XII i XIII)[1]

Jordi Bolòs (Universitat de Lleida)

S'han fet nombroses recerques i s'han publicat molts llibres sobre els càtars i llur religió, sobre la persecució del catarisme, sobre la relació entre Catalunya i les terres d'oc i sobre la conquesta i la colonització d'Occitània per part dels francesos, tant amb relació a aspectes religiosos com bèl·lics, socials, antropològics i, fins i tot, arqueològics i filològics.[2]

[1] Conferència impartida a Betrén (Val d'Aran), el 23 de juliol de 2010, amb el títol "Occitània i Catalunya dins l'Europa de l'edat mitjana central (segles XII i XIII)". El text ha estat revisat i lleugerament ampliat l'any 2013. Vull dedicar aquest treball a dos historiadors que van estudiar i estimar Occitània; la lectura de llurs obres, quan jo encara era molt jove, em va impressionar profundament: Robèrt Lafont (1923-2009) i Jordi Ventura (1932-1999).

[2] LE ROY LADURIE (1975); GARDEL (2004); MORAN (2003).

D'una manera especial, s'han dut a terme força estudis sobre el paper que tingueren els catalans en aquest moment clau de la història occitana.[3] Tots aquests temes ens interessen perquè permeten d'entendre realitats fonamentals que han pesat en la història de Catalunya i d'Occitània, i, també, no ho podem pas oblidar, en la història de la resta d'Europa i del món. Cal que ens adonem que si ens apropem a la història d'Occitània de l'edat mitjana central descobrim, en el fons, l'aparició d'unes lluites pel poder, la riquesa i el domini semblants a les que causaren molts altres processos de conquesta i de colonització que hi hagué en diferents països europeus, des de l'any 1000 fins a l'any 1348.

Foren processos que tendiren a la uniformització cultural i religiosa, que molts cops dugueren, ja al final de l'edat mitjana, a la consolidació d'unes fronteres molt ben delimitades, les quals, amb el temps, sovint han esdevingut símbol d'uns estats i s'han convertit en presó d'un conjunt de països dominats i colonitzats, a l'inici potser d'una manera brutal, amb el temps de vegades d'una manera més subtil.

A continuació fixarem l'atenció en diversos aspectes d'aquest període de l'edat mitjana central (entre els canvis de l'any 1000 i la crisi del segle XIV).

[3] VENTURA (1960).

Occitània i Catalunya dins l'Europa de l'edat mitjana central (segles XII i XIII)[1]

Jordi Bolòs (Universitat de Lleida)

S'han fet nombroses recerques i s'han publicat molts llibres sobre els càtars i llur religió, sobre la persecució del catarisme, sobre la relació entre Catalunya i les terres d'oc i sobre la conquesta i la colonització d'Occitània per part dels francesos, tant amb relació a aspectes religiosos com bèl·lics, socials, antropològics i, fins i tot, arqueològics i filològics.[2]

[1] Conferència impartida a Betrén (Val d'Aran), el 23 de juliol de 2010, amb el títol "Occitània i Catalunya dins l'Europa de l'edat mitjana central (segles XII i XIII)". El text ha estat revisat i lleugerament ampliat l'any 2013. Vull dedicar aquest treball a dos historiadors que van estudiar i estimar Occitània; la lectura de llurs obres, quan jo encara era molt jove, em va impressionar profundament: Robèrt Lafont (1923-2009) i Jordi Ventura (1932-1999).
[2] LE ROY LADURIE (1975); GARDEL (2004); MORAN (2003).

D'una manera especial, s'han dut a terme força estudis sobre el paper que tingueren els catalans en aquest moment clau de la història occitana.[3] Tots aquests temes ens interessen perquè permeten d'entendre realitats fonamentals que han pesat en la història de Catalunya i d'Occitània, i, també, no ho podem pas oblidar, en la història de la resta d'Europa i del món. Cal que ens adonem que si ens apropem a la història d'Occitània de l'edat mitjana central descobrim, en el fons, l'aparició d'unes lluites pel poder, la riquesa i el domini semblants a les que causaren molts altres processos de conquesta i de colonització que hi hagué en diferents països europeus, des de l'any 1000 fins a l'any 1348.

Foren processos que tendiren a la uniformització cultural i religiosa, que molts cops dugueren, ja al final de l'edat mitjana, a la consolidació d'unes fronteres molt ben delimitades, les quals, amb el temps, sovint han esdevingut símbol d'uns estats i s'han convertit en presó d'un conjunt de països dominats i colonitzats, a l'inici potser d'una manera brutal, amb el temps de vegades d'una manera més subtil.

A continuació fixarem l'atenció en diversos aspectes d'aquest període de l'edat mitjana central (entre els canvis de l'any 1000 i la crisi del segle XIV).

[3] VENTURA (1960).

Ens interessarem per les terres d'oc i, així mateix, per altres països europeus. Ens aproparem a la llengua, a la religió i a la cultura d'aquests pobles. Ens preocuparem sobretot pels processos de conquesta i de colonització que s'esdevingueren a Occitània i que també es produïren a la resta d'Europa. Intentarem relacionar l'intent de destrucció d'Occitània amb l'intent de genocidi d'altres nacions o poblacions situades sobretot a la perifèria del continent europeu.
I, finalment, ens fixarem en com van afectar aquests canvis en el paisatge, per exemple en els castells, els pobles i viles, que hauríem trobat en aquestes terres a la fi de l'edat mitjana.

En la historiografia dels darrers anys es tendeix a parlar de tres grans etapes en la història de l'Europa medieval. Una primera etapa és l'alta edat mitjana, des del segle vè o viè fins cap a l'any 1000. Darrerament hi ha diferents medievalistes que veuen aquest període, que sempre havia estat considerat com el dels "segles foscos", com una etapa d'una gran vitalitat i d'una forta diversitat cultural, amb una societat fins i tot més respectuosa de la diferència que la dels segles posteriors.[4]

[4] "As I have presented […] the early Middle Ages can in no way be seen as static, primitive, or underdeveloped, as simple the launch pad for take-off". Anant més enllà, també afirma que "at the start of the third millennium, when de very notion of nation state in being eroded from all directions" la història de l'edat mitjana central sovint centrada només en la glòria dels estats moderns ja no té sentit. Afirma, així doncs, que Europa necessita una nova història que redescobreixi "regional identities of early medieval origin" i que "urgently striving for new forms of pluralism and coexistence in cultural, religious, social, and economic affairs". SMITH 2005: 294-296.

Robert Bartlett veu aquests anys com una època d'una gran riquesa de cultures i de societats locals.[5] Fou l'època en què, per exemple, nasqueren les diferents llengües romàniques. En alguns aspectes, aquesta diversitat altmedieval fou substituïda, als segles XI, XII i XIII, per una uniformitat molt més gran.

La profunda feudalització de la societat que s'esdevingué durant l'edat mitjana central (segles XI-XIII) va fer que moltes coses canviessin en aquesta nova etapa de la història europea. R. Bartlett defineix aquests segles com una època d'expansió d'aquells països d'Europa que –aproximadament– havien format l'imperi carolingi, en detriment dels països situats a la perifèria del continent europeu. Arriba a afirmar que, als segles XI-XIII, la diversitat altmedieval fou substituïda per una uniformitat molt més gran.[6] No es cap casualitat que l'edat mitjana central fos l'època dels castells, l'època de la cavalleria pesada i l'època dels arquers i sobretot dels ballesters. A més, foren els anys de les croades.

I fou, també, l'època de la creació o de la consolidació dels futurs grans regnes europeus. Un conjunt de circumstàncies adverses i dramàtiques feren que, durant aquests segles, Occitània no arribés a esdevenir un reialme independent, tot i ésser una de les zones culturalment més

[5] BARTLETT 2003: 404.
[6] BARTLETT 2003: 404.

riques de tot el continent. Per contra, Catalunya, malgrat haver de renunciar al somni occità, esdevingué un estat, confederat amb el regne d'Aragó, que va estendre les fronteres i els dominis cap al sud i, després, mar Mediterrània enllà, a les Illes Balears, a Sicília i a Sardenya. No podem amagar que de vegades aquesta expansió catalana s'aconseguí per pactes o acords (per exemple en el cas de Sicília), d'altres vegades també per conquestes i processos de colonització.

Finalment, els darrers segles medievals –la tercera etapa– foren una època amb una gran crisi demogràfica, econòmica i social, i alhora una etapa d'enfrontaments entre els diferents estats europeus que tenien unes fronteres cada vegada més ben definides i més impermeables. Des de mitjan segle XIII fins al segle XV, es consolidà l'ús de la paraula "estat" que, a part d'altres significats, ja tenia el sentit actual: era l'*status regis et regni*, l'estat del rei i del regne.[7] Amb tot, normalment encara es parlava més de regnes que no pas d'estats. A més, en aquests darrers segles medievals la monarquia absoluta va fer les seves primeres passes. Fou l'època de l'inici de la burocràcia dels estats, l'inici d'una centralització administrativa, en què els límits dels regnes cada vegada foren més ben definits, com a fronteres polítiques, fiscals i

[7] GUENÉE 1973: 7.

militars.[8] Als segles XIII i XIV es creà la frontera, tal com ha arribat fins als segles contemporanis.

Per exemple, entre el Rosselló català i el Fenollet occità, després del tractat de Corbeil (1258), es va traçar una frontera ben establerta i defensada per un gran nombre de castells i fortificacions.[9] D'altra banda, en els nuclis dirigents dels diferents regnes, sovint després d'etapes de guerra, començaren a néixer uns sentiments que han estat considerats com a "nacionals".

Cal assenyalar també que, en aquesta fi dels segles medievals, ja es començaren a definir dues maneres diferents de veure l'estat. La mateixa historiografia francesa actual centra l'atenció en el pes que tenia la monarquia en l'estat de la fi de l'edat mitjana; per contra, la historiografia alemanya assenyala la importància del diàleg entre iguals que hi havia entre el príncep i el conjunt d'estats que formaven els seus regnes, els representants dels quals s'agrupaven en assemblees, d'una forma molt semblant amb allò que s'esdevenia a la corona catalanoaragonesa.[10]

[8] GUENÉE 1973: 23.
[9] BAYROU 1983: 51-68; BOLÒS 2004: 90-92. Aquesta frontera, ben delimitada sobre el terreny, perdurà fins al tractat dels Pirineus, al segle XVII (any 1659).
[10] GUENÉE 1973: 25.

Força més tard, en èpoques molt més recents, també trobem una dualitat en la manera de contemplar l'estat i l'origen del seu poder. Una manera és pensar que els que governen l'estat tenen la sobirania i que d'una manera centralitzada han de vetllar per la igualtat dels ciutadans, que només s'aconsegueix amb una uniformització del territori que governen. Una altra manera de pensar és creure que la població, les persones que viuen en l'estat són les que tenen aquesta sobirania d'una manera irrenunciable i que, per tant, són les que posseeixen sempre el dret de decidir llur futur democràticament. O bé la sobirania és a dalt, fruit d'una delegació forçada de la llibertat dels ciutadans, o bé és realment en mans del poble. El primer model és el jacobí, el segon el federal o confederal.

La repercussió actual d'aquesta manera diversa de veure les coses és prou evident. Certament, la segona manera de contemplar l'estat és molt més democràtica que no pas la primera. Tornem a l'edat mitjana.

Moltes de les problemàtiques actuals tenen origen als segles medievals. Cap a la fi del segle XIII, alguns prínceps ja van subratllar el fet que llurs súbdits formaven una "nació" i ja van intentar fer de la llengua un dels fonaments dels estats.[11] L'any 1274, un monjo de Saint-Denis parlava

[11] GUENÉE 1973: 61.

de França com si fos una nació. És evident que, al segle XIII, dins del regne de França, hi havia diverses llengües, diverses cultures i certament diverses "nacions". Com veurem, la valoració i la defensa de la llengua pròpia, sovint element fonamental de la identitat col·lectiva, ja arrenca de fa molts segles. En aquesta mateixa època, el rei Dionís de Portugal (1279-1325) exigia que el portuguès fos emprat com a llengua oficial del regne.[12] Mentre en alguns llocs s'intentava defensar la llengua del país, en aquesta mateixa època, en d'altres indrets ja es pretenia imposar un idioma foraster en territoris colonitzats, sovint a base de prohibir o menystenir l'ús de les llengües d'aquestes terres ocupades. En parlarem en les properes pàgines.

[12] GUENÉE 1973: 61.

Uns segles de conquestes i de colonitzacions

Com acabem de dir, els segles XII i XIII foren una etapa d'expansió i de colonització per part de les nobleses francesa, anglesa, germànica i també catalana, castellana, portuguesa i, fins i tot, occitana (vegeu fig. 1). Sense moure'ns de l'Europa occidental, podem parlar de les colonitzacions dels anglesos o anglonormands a Gal·les o a Irlanda, i també a Escòcia. Podem parlar de les conquestes de Sicília i de l'Itàlia meridional i també de les Illes Balears i del País Valencià o bé d'Andalusia i del sud de Portugal. Si ens n'anem a l'Europa oriental, trobem processos semblants a Polònia, a la Pomerània, a Bohèmia, o a Grècia i Xipre[13] i, ja fora d'Europa, cal mencionar el gran procés de colonització que s'esdevingué a Terra Santa arran de les croades. A tots aquests regnes i països que van ésser conquerits o colonitzats (en alguns casos amb la voluntat

[13] EDBURY (1995); BAPT (1995).

de llurs propis monarques), certament, també hem d'afegir-hi Occitània. Els nobles occitans passaren de colonitzar i crear, per exemple, un regne tolosà a Trípoli (actualment al nord del Líban) a ésser brutalment colonitzats per llurs veïns del nord.

Abans de parlar de la conquesta i colonització de les terres d'oc, que va ésser l'inici d'un procés que ha perseguit la destrucció de la seva identitat cultural i nacional diferenciada, podem fer esment de processos de colonització semblants duts a terme amb relació a altres nacions europees.

Figura 1. Mapa d'Europa on hi ha representats alguns dels processos de conquesta i de colonització que hi hagué al llarg de l'edat mitjana central. (mapa: J. Bolòs)

Els processos de conquesta i de colonització iniciats en època medieval motivaren greus tensions entre la gent del país i els nouvinguts, les quals de vegades han perdurat fins a l'actualitat. L'any 1169, els anglonormands van arribar a Irlanda, dirigits per Richard de Clare, anomenat *Strongbow* o "arc fort". Irlanda era un país cristianitzat des de feia molts segles. Al llarg de l'alta edat mitjana, els monjos irlandesos havien ajudat a evangelitzar molts països del continent europeu. No era pas una terra pagana ni plena d'heretges. Tanmateix, l'any 1171, bona part d'Irlanda restà sotmesa a la corona anglesa (el rei anglès esdevingué el *Dominus Hiberniae*, el senyor d'Irlanda) i, d'aquesta manera, els seus habitants passaren a ésser governats d'acord amb les mateixes lleis que al regne d'Anglaterra.

La conquesta anà acompanyada d'una colonització. Així, per exemple, al nord-est d'Irlanda, a l'Ulster (*Ulidia*), l'hivern dels anys 1176-1177, uns centenars de cavallers i de soldats anglonormands, dirigits per Joan de Courcy, van vèncer el rei local i crearen un principat. Aquest senyor de Courcy esdevingué el *princeps regni de Ulvestir*. S'hi van construir castells i es va crear una estructura feudal, amb senyors i vassalls. Segons Robert Bartlett, el domini anglonormand a Irlanda restà garantit pel mateix tipus de castells que havien permès de dominar Anglaterra després

de l'any 1066.[14] Molts dels vassalls del senyor de Courcy provenien del nord d'Anglaterra i d'Escòcia. Només és una mostra d'un procés de colonització. Com diu la *Cançó de Dermot*, la colònia anglonormanda a Irlanda era formada per uns guerrers que hi estaven ben arrelats (*ben aracinez*), gràcies al fet d'haver-hi una ben travada xarxa de nobles i de vassalls.[15] S'ha calculat que a la senyoria de Leinster, a l'illa d'Irlanda, hi havia de cent a cent vuitanta-un cavallers, fet que fa pensar en un cavaller cada de 52 a 90 km^2. En alguns indrets d'Europa, la densitat encara era molt més alta: a Sicília, un país també ocupat pels normands (des de l'any 1072), hom parla de més de 8.000 cavallers, per tant d'un membre de la baixa noblesa cada 6 km^2.[16]

I com es va poder produir aquesta conquesta? Un aspecte important foren les armes dels invasors, d'una manera especial els arnesos. El contrast era fort: segons els *Annals de Loch Cé*, quan els O'Connor van atacar Athenry, l'any 1249, en veure la cavalleria vestida amb les cotes de malla van fugir espaordits.[17]

[14] BARTLETT 2003: 54-56; POUNDS 1990: 3-25.
[15] BARTLETT 2003: 79.
[16] BARTLETT 2003: 80.
[17] BARTLETT 2003: 111.

Tanmateix, no sempre era així (prou que ho saberen més endavant els almogàvers): a les muntanyes de Gal·les o als aiguamolls d'Irlanda, un home vestit amb una cota de malla i muntat a cavall no estava pas gaire ben preparat per a lluitar.[18]

La conquesta d'Irlanda va afectar les classes dirigents: nobles, eclesiàstics i burgesos. A tots els països ocupats es produïa una realitat semblant. Molts cops hi hagué un procés de substitució. L'any 1217, la cancelleria reial anglesa ordenava que "d'ara en endavant no permeteu que siguin elegits bisbes irlandesos en la nostra terra [a Irlanda] o que siguin nomenats en cap catedral"; només podien ésser elegits "els nostres clergues i altres anglesos honestos".[19] El país era seu, del monarca, però la gent que hi vivia des de sempre de fet era considerada com a estrangera a casa seva. Així mateix, els estatuts urbans excloïen els irlandesos nadius de la ciutadania urbana i, fins i tot, en diverses ciutats, impedien que els menestrals del país poguessin ésser membres dels gremis.[20] A més, aquest procés de colonització també va portar la persecució de la llengua. La pressió contra l'irlandès va ésser present des de molt aviat: Eduard III, al segle XIV, decretava "que ningú d'ascendència anglesa parli la llengua irlandesa amb

[18] És el mateix que s'esdevingué una mica més tard (l'any 1311) a la batalla del Llac de Copais o del riu Cefís (a Grècia), precisament entre els almogàvers i els francs del duc Gualter d'Atenes. MARCOS 2005: 326-332. Certament, també hem d'incloure Grècia en la llista de països on hi hagué una colonització durant la baixa edat mitjana.
[19] BARTLETT 2003: 300.
[20] BARTLETT 2003: 317.

un altre anglès". S'intentava evitar la integració dels estrangers anglesos en el país que, en realitat, ocupaven. L'any 1380, es volia que els prelats de l'Església d'Irlanda "obliguessin llurs feligresos a aprendre la llengua anglesa".[21] La persecució contra l'irlandès s'estengué als monestirs; en un informe del Cister s'establí que "no s'admeti a ningú com a monjo si no pot confessar en francès o en llatí".[22]

Gairebé a tots els països sotmesos trobem un procés de conquesta i de colonització, de canvi de dirigents, d'arribada de nous pagesos i de creació de noves poblacions. Arreu, els nous cavallers feudals, amb llurs armes, armadures i castells foren decisius. Al País de Gal·les s'ha assenyalat la importància dels castells en el sistema de conquesta i de control del territori ocupat.[23] Les poblacions atacades ho van veure aviat. Al segle XII, els gal·lesos deien que els anglonormands bastien castells "a la manera francesa"; tanmateix, al final d'aquest mateix segle XII, els prínceps gal·lesos també feien castells i ja sabien construir enginys de setge. Malgrat això, el País de Gal·les, entre la fi del segle XI i el segle XIII, fou ocupat pels anglesos.

[21] BARTLETT 2003: 271.
[22] BARTLETT 2003: 305.
[23] BARTLETT 2003: 111; POUNDS 1990: 153-178.

Un clergue gal·lès, Rhigyfarch, ja el segle XI, es lamentava: "la gent i el clergat han estat menystinguts, amb la paraula, el cor i els fets dels francs, que ens esclafen amb llurs tributs i consumeixen les nostres possessions. Un d'ells, roïnament, torba un centenar de nadius amb les seves ordres i els omple de pànic amb el seu aspecte. Ai las, són la nostra ruïna! Ai las, són la causa del nostre pregon dolor!".[24] Gal·les fou conquerit definitivament per Eduard I d'Anglaterra, l'any 1282. S'esdevingué un canvi d'autoritats, fins i tot un canvi en el poder que legitimava la possessió de totes les coses. Hi hagué un veritable trencament amb el passat. Els procuradors reials desestimaven, al País de Gal·les, les reclamacions basades en documents fets pels prínceps nadius; deien: "la terra de Gal·les és una terra de conquesta [...] i mitjançant aquesta conquesta totes les llibertats i possessions de tothom foren anul·lades i unides i annexades a la corona d'Anglaterra".[25]

La conquesta dugué també un procés de colonització: al sud de Gal·les, vers l'any 1108, s'instal·là una colònia de flamencs, de famílies pageses vingudes de Flandes per iniciativa d'Enric I d'Anglaterra.[26] Les tensions que es crearen entre la gent del país i aquests forasters foren molt fortes.

[24] BARTLETT 2003: 405.
[25] BARTLETT 2003: 135.
[26] BARTLETT 2003: 160.

Els cavallers, amb llurs armes i arnesos, amb castells i amb una forta cohesió entre ells, eren una font de poder per a aquell rei o per al senyor que els tenia al seu servei. Per comprovar-ho, ens hem de traslladar altre cop una mica més cap al nord d'Europa. Al segle XII, a Escòcia, els cavallers anglonormands hi foren convidats pels propis reis. Llur arribada va portar un canvi radical en la societat escocesa. Els reis escocesos pogueren disposar dels homes nadius amb armadures lleugeres i també dels forasters amb una cavalleria pesant, els quals eren, a més, constructors de castells.[27] Vers l'any 1286, les famílies anglonormandes posseïen cinc comtats escocesos; vuit encara restaven en mans de la gent del país.[28] Per als escocesos, com els de Galloway (en llengua cèltica: *Gall-Ghaidhealaibh*), al sud-oest d'Escòcia, els immigrants anglesos i normands eren tan enemics com els homes que hi havia al sud de la frontera escocesa.[29]

Si ens n'anem a l'Europa de l'est trobem unes realitats semblants, tot i la distància que separa aquests països eslaus de les terres cèltiques. Trobem conquestes, repoblacions, problemes culturals i enfrontaments lingüístics. En aquest cas no són pas anglesos o francesos els que s'enfronten amb les poblacions nadiues. Són alemanys que colonitzen les terres dels pobles eslaus.

---

[27] YEOMAN 1995: 86-93.
[28] BARTLETT 2003: 83.
[29] BARTLETT 2003: 118.

A la Pomerània (al nord de les actuals Polònia i Alemanya oriental), als segles XII i XIII, s'esdevingué un procés semblant al d'Escòcia.

La dinastia nadiua va obrir les portes als cavallers germànics, els donaren terres i es van beneficiar de llurs serveis militars.[30] Els alemanys eren els que feien nous castells i eren els que estaven ben armats. És una realitat molt semblant arreu, d'una punta a l'altra del continent europeu.

Darrere dels nobles, al llarg del segle XIII, una onada de pagesos i de ciutadans alemanys van envair Polònia. Dues poblacions diferents, culturalment i lingüística, hagueren de conviure dins les fronteres històriques poloneses.[31] Una situació semblant s'esdevingué a Bohèmia. Això va crear molts problemes. Per exemple, al final del segle XIII, els mendicants germànics eren considerats per alguns governants i prelats eslaus com uns instruments de colonització cultural.[32]

La gent nadiua de Bohèmia es lamentava que "els frares [franciscans] de llengua eslava són dispersats entre nacions estrangeres, on no poden fer el bé. El resultat és que les ànimes dels eslaus es troben en un greu perill".[33]

---

[30] BARTLETT 2003: 119.
[31] BARTLETT 2003: 298.
[32] BARTLETT 2003: 303.
[33] BARTLETT 2003: 303.

En aquesta situació, la llengua, com a símbol de la identitat nacional, era important. La paraula eslava occidental *jazyk* volia dir tant llengua com la gent, el poble. De fet, al País de Gal·les, el terme llengua també tenia un significat que anava molt més enllà de l'aspecte purament lingüístic. Arreu hi tendia a haver una confusió entre la identitat ètnica i la lingüística.[34] Fins i tot els croats a Terra Santa s'agrupaven d'acord amb les "llengües" que parlaven, tal com és ben lògic. Un dels aspectes bàsics de la identitat de les poblacions és l'idioma, aleshores i ara.

Ja al segle XIV, la reivindicació polonesa sobre Pomeràlia (la zona est de la Pomerània), enfront de les pretensions dels cavallers teutònics, es basava en el fet que "hi ha una mateixa llengua a Polònia i a Pomeràlia, i la gent que hi viu parla polonès".[35]

Els catalans i els occitans en aquests segles de l'edat mitjana central també van actuar com a conqueridors. Es va lluitar violentament contra els sarraïns a Tortosa i a Lleida, ciutats que caigueren en mans dels comtes catalans els anys 1148 i 1149. La conquesta de Tortosa fou estudiada per Antoni Virgili, que publicà un interessant llibre amb el títol *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtusa i la formació de la societat feudal (1148-1200)*.[36]

---

[34] BARTLETT 2003: 269-270.
[35] BARTLETT 2003: 270.
[36] VIRGILI 2001. Amb relació a Lleida: LLADONOSA 1972; BOLÒS 1993.

Uns decennis més tard, es produí la conquesta de Mallorca i del País Valencià, dirigides pel rei Jaume I de Catalunya-Aragó.[37] Pierre Guichard va estudiar els efectes de la colonització cristiana i de la senyorialització del País Valencià, que va portar la destrucció de les estructures "tributàries" de la societat musulmana.[38] Els estudis de Robert I. Burns parlen del naixement d'una colònia al regne de València i les recerques de Josep Torró mostren les característiques de la dominació d'aquest nou regne, entre els anys 1238 i 1276.[39]

Si ens traslladem a l'Orient Mitjà, trobem que l'estat croat de Trípoli era bàsicament habitat per occitans, catalans i italians. S'hi parlava bàsicament l'occità. Fou creat l'any 1109. El primer comte fou Bertran de Sant Geli, comte de Tolosa, que es va imposar a Guillem II de Cerdanya i va reconèixer la sobirania eminent del rei de Jerusalem. El castell de Mont Pelegrí, anomenat ara *Qal'at Sanjil* (que significa castell de Sant Gil o Sant Geli), restà en mans cristianes des de l'any 1103 fins al 1289.

I, per cloure aquest apartat, cal intentar aclarir quin fou el motiu de fons que féu que nombrosos membres de la noblesa dels territoris de l'antic imperi carolingi es llancessin a la conquesta i a la colonització de les terres de

[37] PORTELLA (1985-1986); GUINOT; TORRÓ (2007); BARCELÓ; FELIU; FURIÓ; MIQUEL; SOBREQUÉS (2003).
[38] GUICHARD 1990-1991: 451-472.
[39] BURNS 1987; BURNS 1990; BURNS 1993; TORRÓ 1999.

la perifèria europea. Amb relació a aquest aspecte, també farem esment de la hipòtesi de Robert Bartlett, historiador que hem seguit molt sovint al llarg de les darreres pàgines. Bartlett considera que fou fonamental l'aparició en aquesta època de la figura de l'hereu en les famílies nobles: una única línia de descendència masculina, que excloïa del patrimoni familiar els cabalers o fadristerns.[40] Aquests fills no primogènits foren els que s'expansionaren a la cerca de terres i de feus. Poder obtenir terres i feus els portaren als països cèltics, als països eslaus, als països islàmics, i també a les terres occitanes. Alhora, per entendre aquest procés d'expansió, potser també hauríem de parlar de la importància creixent de la baixa noblesa a l'Europa occidental, molt nombrosa i que es dedicava exclusivament a guerrejar; són els cavallers, que apareixen arran dels canvis de l'any 1000 tan ben estudiats amb relació a Catalunya per Pierre Bonnassie.[41] Aquests cavallers (*milites*) i especialment els fills cabalers de membres de l'alta i de la baixa noblesa foren els que lluitaren arreu per obtenir noves terres, que calia prendre a senyors i pagesos més dèbils.

[40] BARTLETT 2003: 76. Amb relació a la família i l'aparició de l'hereu a Catalunya: TO 1997.
[41] BONNASSIE 1979-1981.

La religió solia ésser l'excusa per emprendre la guerra; tanmateix, si no existia aquest pretext també es tirava endavant la colonització (com hem vist en el cas de la cristiana Irlanda).[42]

Després d'aquesta visió general, ara hem de centrar l'atenció en Occitània, que, al segle XIII, va sofrir un procés de conquesta i de colonització que tenia unes característiques molt semblants als processos de conquesta esmentats fins ara. En aquest cas, però, no es tractava pas d'un país fronterer o perifèric ans era una nació situada al mateix cor de l'antiga Europa carolíngia i un dels països culturalment més rics del continent europeu.

[42] Un segle abans, vers l'any 1000, els eclesiàstics ja van crear la institució de la Pau i Treva, que perseguia frenar la violència dels cavallers, en uns llocs i en unes dates determinades. Amb les croades, l'Església també va saber dirigir la bel·licositat d'aquests nobles cap a unes fites que coincidissin amb els seus interessos.

La identitat dels occitans: la cultura, la llengua i la religió

Linda M. Paterson afirma molt encertadament que "la identitat d'Occitània no es basava en unes fronteres polítiques, sinó en el seu llenguatge i en la seva cultura".[43] Certament, almenys des de la perspectiva actual, la identitat cultural occitana va restar molt marcada per l'existència dels trobadors.

Els trobadors definiren un espai cultural occità que s'estenia també per Catalunya i pel nord d'Itàlia. De fet, en les poesies que feren ja assenyalaren la percepció de les semblances i de les diferències que tenien amb relació a llurs veïns, el grau de coincidència que veien amb la resta de pobles que vivien a Europa.

[43] PATERSON 1993: 2.

Si ens fixem en el que diuen, ens adonem que són els mateixos trobadors els que consideraven, per exemple, com a idiomes diferents les llengües cèltiques (el bretó o el gal·lès), les llengües germàniques (l'anglès, l'alemany, el frisó, el flamenc o el bavarès) i el grec. Les llengües romàniques del nord de França i de les terres de la Corona castellana i de la Península italiana eren considerades com a properes.[44]

El distanciament amb els veïns francesos només començà arran de la croada contra els càtars. Aleshores es van marcar els aspectes definidors d'una identitat diferenciada i es començaren a difondre els tòpics sobre els ocupants francesos, els *francimands* ebris, hostils, viciosos, cobejosos, sàdics i tirans. Es tendí a oposar els francesos que eren destres amb les armes amb l'occitana joia d'amor. La poesia enfront de la guerra. I, finalment, la tristesa davant la submissió al vencedor.[45]

Certament, dins el món cultural occità també hi havia diferències notables entre els provençals, els llenguadocians, els peitevins o els gascons.

---

[44] PATERSON 1993: 2. Així ho veiem reflectit, per exemple, en el mapa dels principals idiomes que hi havia a Europa vers l'any 1000, on en gairebé el conjunt de territoris que havien fet part de l'antic Imperi romà d'Occident, situats al voltant de les terres occitanes, la gent parlava la *lingua romana*, un conjunt d'idiomes molt semblants entre ells. SMITH 2005: 20. Amb tot, precisament en aquest moment s'estaven definint els tres distintius que farien que fossin diferents; vegeu MORAN 2003.

[45] Com deia Bernart Sicart de Marvèjols, ja després del tractat de París de l'any 1229: "Vas on que·m vire, / aug la corteza gen / que cridon 'Cyre' / al frances humilmen; / merce an li francey, / ab que veio·l conrey, / que autre drug no y vey." Els occitans se sotmetien i deien 'senyor' als francesos, que estaven enlluernats per les riqueses del país ocupat. A continuació, hi trobem les conegudes estrofes "Ai! Toloza e Proensa / e la terra d'Argensa, / Bezers e Carcassey / quo vos vi e quo us vey". Era viscut com la fi d'un somni i era sentit, per la mateixa gent de l'època, com una ocupació estrangera. NELLI 1977: 262-264.

Si volem parlar de tòpics també podem recordar que, en època medieval, dels gascons es deia que eren frívols a l'hora de parlar, loquaços, burletes, embriacs, golafres, que es vestien amb quatre parracs i que eren pobres. També es deia que eren hospitalaris però grollers en la manera de fer, atès que a l'hora de menjar seien al voltant del foc sense cap taula i bevien tots del mateix got. A més, no s'avergonyien de dormir plegats, els servents, el senyor i la senyora, damunt una prim jaç de palla podrida.[46] Certament, les diferències entre els dialectes occitans i el català encara eren més notables, tot i que no podem pas oblidar, com sempre s'ha afirmat, que el català és molt més semblant a l'occità, sobretot al llenguadocià, que no pas al castellà.[47]

Parlar de la llengua, de la cultura i de les identitats que uneixen i que diferencien les poblacions ens du a haver de parlar també de la religió. En aquest cas, la religió (el catarisme) fou l'excusa de la conquesta francesa, d'una manera semblant amb allò que passava en alguns pobles eslaus i també en els territoris controlats pels musulmans.

[46] PATERSON 1993: 8.

[47] "És precisament aquesta relació contínua ja des de l'antiguitat el fet que explica que el català tingui una major afinitat amb l'occità que no pas amb les llengües hispanoromàniques [...]. Malgrat aquesta afinitat, però, hi ha hagut sempre unes diferències entre ambdues llengües [el català i l'occità] i una frontera lingüística que s'ha mantingut inalterable, des del començament, a les Corberes, que fou, a més, la frontera política fins al tractat dels Pirineus (1659)". MORAN 2003: 46.

El catarisme era una religió dualista basada en l'existència de dos principis independents, el Bé i el Mal, responsables de dues creacions diferents. Darrerament, molts estudiosos pensen que va néixer d'ideals propis de l'Europa occidental que tenien les arrels en els primers temps del cristianisme (Anne Brenon[48]), contradient l'afirmació que el catarisme provenia de la ideologia bogomil, portada des dels Balcans per missioners, mercaders o croats. Malgrat que sembla que hi hagueren alguns lligams entre els càtars i els bogomils, el fet que aquesta ideologia dualista es desenvolupés a Bulgària i a Occitània, però també a la Llombardia, la Renània i la Xampanya féu pensar a Anne Brenon que hauria estat molt difícil que fos el resultat de la difusió a l'Occident europeu d'una doctrina vinguda d'Orient, com el bogomilisme.[49]

Potser el primer cop que es documenten càtars a Europa fou a Colònia, l'any 1143, encara que no es pot pas descartar que no hi hagi referències força més antigues. Poc després d'aquesta data, trobem altres testimonis en diverses ciutats europees. Diferents concilis, celebrats entre l'any 1148 i el 1162, ja condemnaven aquells que protegien els heretges, a la Gascunya, la Provença i la regió de Tolosa. Una data que cal tenir ben present en la història del catarisme és l'any 1167, quan s'aplegà el primer concili

[48] Anne Brennon proposa: "jo em pregunto si no seria possible de veure en el catarisme un d'aquests paleocristianismes, adormit, oblidat […], reviscolat bruscament en un període històric que presentava totes les condicions favorables per a això". BRENNON 1998: 133.
[49] LABAL 1984.

càtar a Sant Fèlix de Caramanh, al Laurangès.[50] Aquest concili tingué un ampli ressò internacional, amb l'arribada de representants grecs, francesos i llombards. En aquest moment, el catarisme ja havia arrelat a Occitània. S'havien organitzat les diòcesis de Tolosa, de Carcassona, d'Albí, d'Agèn i, a la Península italiana, la de la Llombardia. A la Provença, sembla que tenia molt més pes a les ciutats que no pas al món rural.

Certament, al conjunt d'Occitània no hi hagué, als segles XII i XIII, una conversió massiva de la població al catarisme. Mentre en altres països fou la mateixa població nadiua la que rebutjà violentament aquells que eren càtars, s'ha assenyalat que, per contra, a Occitània hi hagué una certa coexistència de l'Església catòlica i la càtara.

S'ha dit que mentre una minoria es decantava cap a una de les dues opcions, una majoria de la població cercava només bons exemples de vida cristiana, que trobava més entre els *perfects* càtars, que eren un bon exemple de pobresa i de vida austera, que no pas entre els sacerdots catòlics, molt sovint dissoluts o massa ineptes. Gràcies a aquesta tolerància, els càtars havien pogut viure força lliurement fins al moment en què arribaren els croats. Fins i tot, els càtars podien ésser acollits per part de famílies catòliques a la casa on vivien o bé hi podia haver entre els

[50] LABAL 1984: 58-60; BRENNON 1998: 140-143.

uns i els altres unes relacions comercials sense entrebancs. Així es desprèn del fet que calgués condemnar, en un concili celebrat a la ciutat francesa de Tours, l'any 1163, precisament aquesta mena de contactes entre catòlics i heretges càtars.[51]

Als segles XII i XIII, l'existència d'una llengua molt potent, de la poesia dels trobadors, d'unes relacions socials i econòmiques diferenciades, dels càtars i, per tant, del fet que hi hagués una certa llibertat de consciència mostren que hi havia una forta identitat occitana. Aquesta identitat va restar profundament trasbalsada quan s'esdevingué el procés de conquesta emprès pels croats i, certament, a conseqüència dels fets que se'n derivaren. Al segle XIII, el nucli d'Occitània fou conquerit per una noblesa francesa àvida de la riquesa d'aquest país.

[51] ROQUEBERT 2006a: 96-98.

El procés de conquesta i de colonització d'Occitània

Com dèiem, el catarisme fou l'excusa per tirar endavant la conquesta d'Occitània per part dels francesos, dels *francimands*. L'any 1209, un exèrcit de nobles i cavallers va sortir de Lió. Al capdavant dels croats hi havia Arnau Amalric, abat de Citeaux.

En primer lloc es volia sotmetre Ramon VI, comte de Tolosa, pel fet d'haver estat massa tou amb els càtars; fou flagel·lat a Sant Geli. Tot seguit, els croats se'n van anar a Besiers, la terra dels Trencavel. Molts càtars i jueus havien fugit; amb tot, milers de persones foren assassinades, malgrat ésser la majoria d'ells catòlics.[52] Hom diu que Arnau Amalric va pronunciar la tristament famosa frase: "*Mateu-los a tots, Déu ja reconeixerà els seus!*". Aquesta

[52] LAFONT 2003: 85.

mostra de salvatgisme volia crear por, perseguia que el pànic s'estengués entre la població occitana.

Després, els croats se n'anaren cap a Carcassona, que fou assetjada i ocupada. Ramon Roger Trencavel morí a la presó. S'establí que totes les terres que eren en mans d'heretges havien d'ésser expropiades i havien de passar a un senyor croat. El nou vescomte de Carcassona era Simó de Montfort, un senyor normand, vassall del rei de França. Eren els mateixos normands que hem trobat lluitant a Anglaterra o a Irlanda. Des de l'any 1209 fins al 1211, Simó i els croats es dedicaren a ocupar totes les ciutats i castells dels antics dominis dels Trencavel, els antics vescomtes carcassonesos.

Com afectà la societat occitana aquesta primera conquesta? D'acord amb els *Estatuts de Pàmies*, de l'1 de desembre de 1212, promoguts per Simó de Montfort, l'Església recuperava tot el seu poder, en especial com a receptora de tributs, i també tornava a tenir les seves exempcions.

Es creava, a més, un nou impost: "ordenem que en els països conquerits cada casa habitada pagui tres diners melgoresos, cada any, al papa i a la santa Església romana", com a memòria perpètua del fet que ha estat una

terra conquerida i concedida al comte [Simó de Montfort] i als seus successors.[53]

El text reflecteix la realitat amb tota la seva cruesa. L'assistència a missa cada diumenge esdevenia obligatòria i també s'establia que s'havia d'oir la missa sencera, amb tot el sermó.

D'altra banda, s'imposava el dret feudal francès. En un annex dels *Estatuts de Pàmies* s'establí, per exemple, que les herències entre barons, cavallers, burgesos o pagesos s'havien de fer segons els usos de França, de la rodalia de París. Això tingué força repercussió en la societat occitana perquè a la Gàl·lia septentrional (en aquest cas com a Catalunya) els drets de l'hereu eren molt més importants que no pas a Occitània, on hi havia més llibertat testamentària.[54]

La situació, en moltes comarques occitanes, després d'aquests primer anys de conquesta, era dramàtica. Els senyors francesos ocupaven tots els castells dels vençuts. Hi hagué la substitució d'una noblesa occitana (que de vegades fugí cap a Catalunya) per una classe noble francesa. Fins i tot, l'article divuit dels *Estatuts de Pàmies* establia que durant vint anys els barons francesos només

[53] ROQUEBERT 2006a: 697-698.
[54] "Tant entre barons et chevaliers qu'entre bourgeois et paysans, les successions se feront selon l'usage de France autour de Paris". ROQUEBERT 2006a: 714-715.

podien servir en l'exèrcit de Simó de Montfort amb cavallers francesos, restant-ne exclosos els cavallers indígenes, occitans.[55]

Un altre article ben il·lustratiu de la nova realitat és el número quaranta-sis, pel qual qualsevol senyora noble, vídua o hereva, tenia prohibit durant deu anys de casar-se amb un noble occità, si no tenia el permís personal de Simó de Montfort.[56] Era una altra manera de completar el procés de colonització i de substitució d'una classe dirigent occitana per una altra de francesa.

L'ocupació francesa també afectà la vida de les ciutats, on es prohibí qualsevol possible "conjuració" de llurs habitants per obtenir unes llibertats. Fins i tot, a la simbòlica població de Sant Geli se suprimí el consolat. S'intentaven destruir les bases de la civilització occitana; tanmateix, a l'inici, com assenyala Robèrt Lafont, només s'aconseguí un reforçament de la resistència nacional.[57]

Com ja és conegut, Pere I de Catalunya-Aragó s'enfrontà als croats invasors de les terres dels seus vassalls. Conscient de la transcendència de la invasió i fidel a aquests vassalls, el rei Pere, que rep curiosament el sobrenom del Catòlic, prengué partit al costat dels nobles

[55] ROQUEBERT 2006a: 703.
[56] ROQUEBERT 2006a: 703-704.
[57] LAFONT 2003: 87.

occitans (alguns dels quals càtars). El 12 de setembre de 1213, ara fa vuit-cents anys, morí a Muret. Aquesta victòria de Simó de Montfort va permetre a aquest cavaller francès de conquerir noves terres a la Provença, Roergue i el Perigord. Fou el començament de la fi.

Després de la derrota de Muret vingueren uns anys molt durs. La veritable finalitat de la croada ja era ben evident. L'any 1215, Lluís (fill del rei francès Felip August) dirigí una expedició cap a Occitània. El seu pare acabava de guanyar la batalla de Bouvines contra Anglaterra i l'Imperi germànic. El comte de Tolosa, Ramon VI, i el seu fill, Ramon VII, se'n van a Anglaterra. Simó de Montfort, que havia estat una eina de l'expansió capetiana, esdevé comte de Tolosa.

Quan tot semblava perdut, hi hagué una reacció dels occitans contra el procés de colonització. La ciutat de Tolosa es revoltà contra els invasors francesos.

L'any 1217, el comte Ramon VI entrà a la capital, amb els comtes de Foix i de Comenge. La literatura reflecteix un entusiasme patriòtic general. Amb relació a aquesta nova realitat de lluita victoriosa contra els invasors, unes dones[58]

[58] Tal com diu la *Cançó*: "Qu'es de Sent Cerni traita la peireira e·l solers / e tiravan-la donas e tozas [noies] e molhers / e venc tot dreit la peira lai on era mestiers / e feric si lo comte sobre l'elm, qu'es d'acers." Una "pedrera" (*peireira*) era un petit giny, que també trobem documentat a Lleida vers l'any 1200. *La chanson* 1972-1976, III: 206.

de Tolosa maten amb un giny de guerra, el 25 de juny de 1218, Simó de Montfort, amb un cop de pedra.[59]

La primavera de l'any 1219 s'esdevingué la batalla de Basieja, que fou la darrera gran victòria de l'exèrcit occità, dirigit per Ramon el Jove, el comte de Foix, gent de Comenge i alguns catalans i navarresos. La *Cançó de la croada* s'hi esplaia. Primerament ja afirma que "avui perdran [els francesos] llur valor orgull i mala fe". Després es descriu que, al final de la batalla, "hi hagué tants francesos morts i trossejats que el camp i la ribera esdevingueren vermells".[60]

Tanmateix, el mateix any 1219 començà una segona croada contra Occitània, per part del futur monarca Lluís VIII. La població de Marmanda va ésser massacrada el juny del 1219. Com diu la mateixa *Cançó de la croada*: "No restà ni home ni dona, ni jove ni vell, cap criatura si no és que s'hagués amagat. La ciutat fou destruïda i el foc encès".[61]

---

[59] Un poeta occità en féu l'epitafi i, a parer seu, aquests són els mèrits que tenia: "si per homes aucirre ni per sanc espandir / ni per esperitz perdre ni per mortz cosentir / e per mals cosselhs creire e per paratge aunir / e per terras toldre e per orgolh suffrir / e per los mals escendre e pel bes escantir / e per donas aucirre e per enfans delir". LABAL 1984: 174.

[60] *La chanson* 1972-1976, III: 264 i 278. A l'original: "Vis tan bona mainada cum cesta c'ab nos es, / que segon mon vejaire si la batalha es / hoi perdran lor valensa, orgolhs e mala fes" i "les an mortz e vencuts e destruhs e trencatz, / que d'olhs e de cervelas e de punhs e de bratz / e cabelhs e maichelas [genives] e membres amaitatz / e fetges e coradas departitz e cebratz / e sancs e carns e glazis [armes] espanditz a tots latz; / que lai ac tant frances mortz e deglariatz / que'l camps e la ribeira n'es vermelhs e jucatz. [...] La batalha es vencuda e·l camps desbaratatz."

[61] *La chanson* 1972-1976, III: 290. A l'original: "Que'ls baros et las donas e los efans menutz / e·ls homes e las femnas, totz desoulhatz e nutz, / detrencan e detalhan am los brans [espases] esmolutz; / e la carns e lo sancs e los cervels e·ls brucz [tronc del cos] / e membres e personas maitadatz e fendutz / e fetges e coradas [cor i pulmons] decebratz e romputz / estan per meg las plassas, co si eran plogutz, / car de lo sanc espars qui lai s'es espandutz / es la terra vermelha e·l sols e la palutz [terreny palustre]. / No i remas hom ni femna no joves ni canutz / ni nulha creatura, si no s'es rescondutz. / La vila es destruita e lo focs escendutz. / Apres no tarzec gaire que lo reis es mogutz / per venir a Tholoza."

És l'expressió de la derrota després de la victòria de la batalla de Basieja; els mateixos mots ja no serveixen per descriure els morts francesos ans parlen dels morts occitans. Els primers eren nobles, els segons, en canvi, població civil. Tolosa però no caigué i suportà un tercer setge; el final tanmateix ja s'acostava. Després del concili de Bourges, de l'any 1225, les terres de Ramon VII foren donades al rei francès. Finalment es preferí el pacte, per obtenir però molt aviat el mateix. En el tractat de Meaux-París de l'any 1229 s'acordà que la filla Joana del comte tolosà s'havia de casar amb Alfons de Poitiers, germà de Lluís IX. Tornà la repressió i la inquisició.

El 16 de març de 1244, dos-cents heretges foren cremats a Montsegur. Els trobadors aleshores ja parlen d'un país trist i sotmès, on manen els clergues i els francesos.[62] L'any 1271, el comtat tolosà restà annexat a la corona de França.

Lluís IX va fer construir la gran vilanova d'Aigües Mortes. Les noves autoritats edificaven bastides arreu, com comentarem tot seguit. Aquesta derrota representà un canvi important en la història europea. Tal i com assenyalava Robèrt Lafont l'any 2003, després de l'Europa occitana vingué una Europa a la francesa, amb uns estats unificats i on el lligams entre l'estat i Església passaren a

[62] Vegeu el sirventès de Bernart Sicart de Marvèjols, esmentat en una nota precedent.

ésser molt importants i massa cops foren un límit per a la vida social i cultural.[63]

Començà una nova etapa de l'expansionisme francès. Com ja hem esmentat, el juliol de 1214, França havia guanyat la batalla de Bouvines, contra els anglesos, contra Otó IV de l'Imperi germànic i contra Ferran de Flandes, i va poder així confirmar la sobirania francesa sobre la Normandia, l'Anjou, la Touraine i la Bretanya. Els anys següents, el reialme de França s'estengué per Occitània i fins i tot desitjava conquerir Catalunya. Sortosament, la croada contra la Catalunya governada pel rei Pere II el Gran va fracassar (any 1285).

Tanmateix, aquesta croada contra els catalans també tingué una repercussió, més enllà dels fets bèl·lics. De la mateixa manera que la derrota de Bouvines de l'any 1214 va provocar que el rei Joan d'Anglaterra es veiés forçat a signar la Carta Magna (1215), la croada contra el rei catalanoaragonès va portar a un aprofundiment en el règim pactista català (Corts de Barcelona de 1283), que cal recordar que va beneficiar sobretot els nobles i els burgesos, i molt poc els pagesos, però que fou el reflex d'una monarquia menys autoritària (que la que hauríem trobat a França o a Castella); el rei de Catalunya, Aragó i el regne de València havia de cercar l'acord i el pacte per tal

[63] LAFONT 2003: 93.

de poder governar (i obtenir els diners que necessitava per als seus projectes).

I tot això, també cal recordar-ho, s'esdevenia a la Corona catalanoaragonesa, que era una confederació de diferents estats sota el govern d'un únic monarca. I aquest estat confederal perdurà fins que els decrets de Nova Planta, ja a l'inici del segle XVIII, acabaren imposant un estat centralista de tradició francesa, sotmès, en aquest cas, a les lleis i a la llengua del regne de Castella. La història es repetia cinc-cents anys més tard, això sí, amb uns protagonistes diferents i en unes circumstàncies ben cert molt diverses.

La creació d'uns nous paisatges: castells i viles noves

Aquests darrers anys, les meves recerques s'han centrat en l'estudi del paisatge històric. Quan parlo de paisatge em refereixo a tot allò que podem veure entorn nostre des d'un lloc determinat, tant si són uns elements abiòtics, biòtics o antròpics.

Tanmateix, cal assenyalar que, en fer esment del paisatge històric, penso d'una manera especial en aquells components del territori que han estat creats i transformats pels homes: pobles, masos, castells, esglésies, camps, pastures, camins, sèquies, etc.[64]

[64] BOLÒS 2004.

Crec que és molt important poder saber quan es va crear (o bé transformar) cadascun d'aquests elements i com va afectar aquest fet la resta d'elements que hi havia en el territori, com va alterar el conjunt del paisatge. També és fonamental veure el paisatge antròpic com una realitat humana, estretament lligada al tipus de societat que hi hagué en cada etapa del nostre passat. Els canvis polítics, socials, demogràfics o econòmics han afectat profundament el nostre entorn al llarg dels segles. Uns nous pobladors, uns nous governants, una nova religió o unes relacions socials diferents van poder comportar la creació d'uns paisatges nous; els vells foren, per tant, poc o molt modificats i adaptats a les noves realitats socials.

Darrerament es valora molt la importància de conèixer les transicions a l'hora d'entendre els canvis esdevinguts en el paisatge al llarg dels segles.[65] La romanització fou una de les grans transicions de la nostra història. El pas del món romà a l'edat mitjana –que podríem anomenar la transició medieval o l'Antiguitat tardana– fou un nou canvi que es perllongà al llarg de diversos segles i que afectà pregonament tot el paisatge: nous pobles, nous camins, nous camps, en resum, un nou aprofitament de l'espai. Hi hagué després una nova transició arran de la islamització (que a la Catalunya Nova s'allargà des de cap a l'any 713 fins a les portes de l'any 1000).

[65] BOLÒS s.d.

La feudalització també pot ésser entesa com una transició que començà vers l'any 1000, moment en què hom considera que es produí l'inici de l'edat mitjana central. En aquesta època, en molts països d'Europa hi hagué una altra transició lligada a uns processos de conquesta i colonització, que, com hem vist, sovint cal relacionar-los precisament amb la feudalització de la societat.

Ho hem vist a Irlanda, a Escòcia, al País de Gal·les, a Polònia i Bohèmia i també a Occitània. Hi hagué un procés semblant a la Catalunya Nova, a les Illes Balears i al País Valencià. Darrerament s'ha estudiat bastant aquesta transició a Lleida, a Tortosa, a Mallorca, a Eivissa o a les terres de l'antic regne valencià. També a Occitània, vers l'any 1200, començà una llarga transició lligada al procés de colonització dels nobles francesos, que breument hem descrit més amunt. Com en totes les altres transicions, el paisatge reflectí els canvis que es produïren.

A l'hora de voler esbrinar les conseqüències que tingueren sobre el paisatge els processos de conquesta i de colonització esdevinguts durant l'edat mitjana central, crec que cal centrar l'atenció en dos components del territori que es transformaren profundament i que jugaren un paper fonamental en els canvis que s'esdevingueren als segles XII i XIII: els castells i les viles noves. La creació de castells i de

poblacions noves va transformar molts paisatges. Tant els uns com les altres no sols tingueren una gran importància en el control de l'espai conquerit, ans també van posseir un elevat pes simbòlic. En alguns països, com Irlanda, encara caldria afegir un tercer element del paisatge: les ciutats, el desenvolupament de les quals en alguns casos s'ha relacionat precisament amb l'arribada dels conqueridors anglesos.[66]

Com hem dit, la conquesta i la colonització anaven lligades a l'arribada d'una nova noblesa, que tenia com a puntal del seu poder els castells i com a base material la possessió de terres, de feus. Sense voler aprofundir gaire en aquest tema que ja ha estat molt estudiat, podem recordar tots els castells anomenats càtars que passaren a les mans dels nous senyors francesos, que els ampliaren i els van transformar. Podem recordar, a més, el paper dels castells fronterers que separaven el regne de França de Catalunya, que foren fortificats pel monarca francès.[67]

Si sortim d'Occitània, hem de fer esment dels famosos castells creats per Enric I, rei d'Anglaterra, arran de la conquesta del País de Gal·les.[68] No podem oblidar tampoc els castells feudals anglesos edificats a Irlanda.[69] Alguns d'aquests castells anglesos són espectaculars i són una

[66] CLARKE 2000.
[67] BAYROU 1983: 51-68; BAYROU 2013; JIMÉNEZ – BAUDREU – BAYROU – SARRET 2006.
[68] POUNDS 1990: 153-178.
[69] MCNEILL 1997.

mostra de les més bones fortificacions fetes en aquell moment. Si anem cap a orient, hem de recordar el famós Krak dels Cavallers, construït pels croats al comtat de Trípoli, que ha estat considerat un dels millors castells medievals; també cal fer esment del Castell del Pelegrí o de Sant Geli (nom d'una població occitana).[70] Sempre veiem que, a l'edat mitjana, cada conquesta i colonització va anar acompanyada de la construcció de castells, que eren el fonament del poder dels conqueridors. El castell era l'habitatge dels senyors i sobretot era el símbol de llur poder sobre la resta de la població, tant si eren nobles com si eren pagesos.

Un altre aspecte que cal valorar especialment és la importància de les viles noves. Com hem dit, Aigües Mortes fou una creació del rei francès Lluís IX i sobretot de Felip l'Ardit, per tal de consolidar el poder de la corona a la costa mediterrània. Al seu costat, podem esmentar dotzenes de bastides, magnífiques mostres d'aquest nou tipus de població, que molts cops es construïren en terres frontereres per tal de consolidar també el control dels monarques francesos.[71]

Els que ho han estudiat assenyalen que les motivacions de la construcció de bastides foren en primer lloc polítiques, també econòmiques (ocupació de terres

[70] PRAWER 2001: 312-318.
[71] HIGOUNET 1975; GUIDONI 1992: 97-133.

marginals o creació de mercats i fires), demogràfiques (concentració de la població) i, de vegades, fins i tot relacionades amb la seguretat.

Els motius polítics van poder ésser, per exemple, l'antagonisme entre el monarca francès i l'anglès o bé el desig de controlar un país conquerit, com era el comtat de Tolosa i de facilitar les comunicacions entre aquest territori i la capital del regne, París.[72]

Figura 2. Mapa d'Occitània en què s'han dibuixat les bastides edificades els segles XIII i XIV per Alfons de Poitiers (germà del rei francès) i pels senescals de França. (mapa: J. Bolòs; font: Bernard 2003)

[72] BERNARD 2003.

És interessant fer un breu cop d'ull a les diferents etapes en què es pot dividir la història del procés de creació de les bastides occitanes. Les primeres bastides encara perseguien enfortir el poder tolosà. L'any 1222, el comte Ramon VII va construir la bastida de Còrdas i també la de Castèlnòu de Montmiralh, situades precisament al maltractat –per part dels croats– país de l'Albigès. Després del tractat de Meaux-París de l'any 1229 (que significava el casament entre Joana de Tolosa i Alfons, el germà del rei francès), encara se'n feren algunes altres, com La Bastida de Lèvis, Vilanòva de Vera, L'Illa d'Albigés i Buset de Tarn. Tanmateix, quan les bastides prengueren tota llur força política fou precisament després de la mort del comte Ramon VII de Tolosa, l'any 1249.

La fase en què es construí un nombre més gran d'aquestes viles noves occitanes fou el període en què Alfons de Poitiers, germà de Lluís IX de França, governà al comtat de Tolosa (1249-1271); es van edificar cinquanta-quatre bastides.

A causa del fet que Alfons estava enfrontat amb el rei d'Anglaterra i amb el comte de Foix, va dur a terme una política de colonització de les terres frontereres; així, el 1255, es féu, per exemple, Montrejau de Gers. Alhora, per tal de facilitar les comunicacions i el lligam entre París i les terres occitanes acabades de conquerir es va impulsar la

creació, l'any 1252, de Vilafranca de Roergue (fig. 3), població que havia de fer de contrapès a ciutats com Najac, fidels encara a la dinastia tolosana ramondina.[73]

Al sud del territori de Tolosa, el nou comte d'origen francès va construir bastides a la frontera amb el comtat de Foix (Carbona, Palamenic, Sant Somplesi, Vilanava d'Arribèra i Galhac Tolzan).

[73] Després de la mort de Ramon VII, hi hagué una revolta en aquesta ciutat contra el poder del nou comte. BIGET 2000: 44.

Figura 3. Vilafranca de Roergue. Bastida creada per Alfons de Poitiers. Amb la seva construcció es desitjava edificar una població fidel a les noves autoritats, situada prop del camí que duia cap a la Gàl·lia septentrional, en una contrada on encara la família "ramondina" tenia molts suports. (mapa: J. Bolòs; font: Bernard 2003)

En morir Alfons de Poitiers, començà el període de govern del senescal de França (1271-1294). Durant aquests decennis continuà una política semblant. Sobretot es feren bastides a prop de la frontera que separava les

terres que depenien del rei francès i les que depenien del monarca anglès (al ducat de Guiena).

Després de l'any 1294, encara se'n crearen algunes altres, molt sovint també amb una voluntat de control polític del territori.

Si a partir de l'exemple occità fixem la nostra mirada al conjunt del continent europeu, hem de centrar l'atenció en moltes de les viles noves edificades al País de Gal·les, quan aquesta nació cèltica va restar sotmesa a la sobirania anglesa. I no pas en darrer lloc, cal esmentar els centenars de pobles i de poblets o vilars (*Weiler*) edificats pels germànics en terres eslaves.[74] A més, com ja hem vist, durant el procés de colonització dut a terme pels reis i senyors catalans i aragonesos del País Valencià islàmic, també hi va tenir un pes notable la construcció de pobles o de viles noves.[75] Més a ponent, els estudis fets darrerament al sud de Portugal mostren, així mateix, una realitat semblant.[76]

[74] HIGOUNET (1989), p. 293-315 i també 271-282; GUIDONI 1992: 33-49.
[75] ROSSELLÓ (1987); TORRÓ (1999).
[76] BOISSELLIER 2003.

Conclusions

Abans d'acabar, m'agradaria de subratllar diversos aspectes que crec que són importants amb relació a tot el que hem vist fins ara:

— En primer lloc, cal tenir present que a Occitània hi va haver un procés de conquesta i de colonització semblant al que hi hagué en molts altres països europeus, en general situats a la perifèria del continent. Se sumà l'interès de terres i de dominis que tenien els nobles francesos amb el desig d'expansió d'una monarquia que perseguia augmentar el seu poder. Fou per tant un procés de conquesta i colonització que en molts aspectes és igual al que s'esdevingué durant aquests segles de l'edat mitjana central a Irlanda, al País de Gal·les, a Polònia, a Bohèmia, a Sicília, a Xipre, a al-Andalus o bé a Terra Santa.

— En segon lloc, aquest procés de conquesta per part dels francesos va provocar que la nació occitana no pogués tenir un estat propi. Certament, si s'hagués constituït al final de l'edat mitjana un gran regne occitanocatalà, amb capital a Barcelona o a Tolosa, la història dels occitans i dels catalans i, certament també, la història del continent europeu hauria estat ben diferent. Això és pot afirmar amb seguretat.

Parlar de quins haurien estat els canvis que això hauria provocat ja seria entrar en la història ficció, i, certament, ja no tindria cap mena de sentit. Tanmateix, cal tenir també present que, un cop consolidat aquest regne, hauria estat prou gran, en superfície i en demografia, i prou pròsper com per a suportar al llarg dels segles moderns i contemporanis la pressió dels estats veïns.

— En tercer lloc, la croada contra els càtars va aconseguir la desaparició d'aquesta religió dualista, que fou aniquilada. Ens pot convèncer o no la visió que tenien els càtars del món i les conseqüències pràctiques d'aquest fet. Malgrat tot, la seva existència i difusió demostra que les terres occitanes eren un país on es respirava més llibertat i més respecte per la diversitat que en altres zones d'Europa, en què també havia intentat d'arrelar-se i on el catarisme havia estat rebutjat i arrencat de soca-rel per la mateixa població.

— En quart lloc, la conquesta francesa del segle XIII no representà la desaparició de la llengua occitana, però sí l'inici d'un procés que ha portat que aquest idioma sigui marginal en la major part del territori on es parla.

Més endavant restà exclòs de la vida pública i fins i tot fou prohibit per les autoritats franceses. I cal recordar que l'occità, als segles XII i XIII, era una de les llengües amb un prestigi social i amb una importància cultural més grans de l'Europa occidental, especialment en els països mediterranis de tradició llatina.

— En cinquè i darrer lloc, la conquesta francesa va suposar un canvi en la societat occitana, en la noblesa i en la vida de les ciutats.

Alhora, la conquesta dels *francimands* va portar la creació d'un nou paisatge. D'una manera especial aquest nou paisatge es concretà en la construcció de castells i de viles noves, les conegudes bastides. Fou un procés molt semblant al que s'esdevingué en aquests mateixos segles medievals en altres indrets on hi hagué processos de conquesta semblants: al País de Gal·les i Irlanda, a l'Europa eslava, al País Valencià, etc. D'una banda, la història del paisatge ens ajuda a entendre els canvis socials i polítics i, d'altra banda, només entenem les transformacions que hi

hagué en el paisatge si coneixem la societat i els fets que s'hi esdevingueren en el passat.

Després de la batalla de Muret (any 1213), la història de Catalunya i la història d'Occitània han hagut de seguir camins diferents. Catalunya, juntament amb Aragó, s'expansionà i conquerí les Illes Balears i el regne de València, i després s'estengué per la Mediterrània, per Sicília, Sardenya i, fins i tot, per Grècia. Occitània cada cop restà més sotmesa al regne de França.

Malgrat tot això, penso que hi ha molta gent que actualment veu la importància de tornar a enfortir els lligams culturals i econòmics que han d'unir aquests dos pobles. I la Val d'Aran, on ara l'occità hi és la llengua oficial, pot i ha de tenir un paper important en l'augment i en la concreció d'aquests nous nexes que uneixin el vessant sud i el vessant nord de la serralada pirinenca.

Bibliografia

BAPT, Josette (1995). «Venise en Crète: révoltes et soumissions». A: M. BALARD i A. DUCELLIER (eds.). *Coloniser au Moyen Âge*. París: Armand Colin, p. 359-366.

BARCELÓ, M.; FELIU, G.; FURIÓ, A.; MIQUEL, M.; SOBREQUÉS, J. (eds.) (2003). *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*. València: Publicacions de la Universitat de València i Museu d'Història de Catalunya.

BARTLETT, Robert (2003). *La formación de Europa. Conquista, civilización y cambio cultural, 950-1350*. València: Publicacions de la Universitat de València (traduït de l'edició anglesa: (1993). *The making of Europe. Conquest, Colonization and Cultural Change, 950-1350*. Londres: Allen Lane).

BARTLETT, Robert; MACKAY, Angus (eds.) (1989). *Medieval Frontier Societies*. Oxford: Clarendon Press.

BAYROU, Lucien (1983). «Les garnisons des forteresses royales des Corbières (Aude)». *Archéologie du Midi Médiéval*, vol. 1, p. 51-68.

— (2013). *Languedoc-Roussillon gothique. L'architecture militaire de Carcassonne à Perpignan*. París: Editions Picard.

BERNARD, Gilles (2003). *L'aventure des bastides du Sud-Ouest*. París: Editions Privat (primera edició: 1193).

BIGET, Jean-Louis (2000). «Hérésie, politique et société en Languedoc vers 1120-vers 1320». A : J. BERLIOZ (dir.). *Le Pays cathare. Les religions médiévales et leurs expressions méridionales*. París : Éditions du Seuil, p. 17-79.

BOISSELLIER, Stephane (2003). *Le peuplement medieval dans le Sud du Portugal. Constitution et fonctionnement d'un réseau d'habitats et de territoires XIIe-XVe siècles*. París: Centre Culturel Caloustre Gulbenkian.

BOLÒS, Jordi (1993). «Paisatge i societat al "Segrià" al segle XIII». A: J. BOLÒS (ed.), *Paisatge i societat a la Plana de Lleida a l'edat mitjana*. Lleida: Universitat de Lleida, p. 45-80.

— (2004). *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (s.d.). «L'arqueologia del paisatge de la Catalunya medieval». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*. (en curs de publicació)

BONNASSIE, Pierre (1979-1981). *Catalunya mil anys enrera*. Barcelona: Edicions 62, 2 volums. (edició original francesa: 1975-1976).

BRENON, Anne (1998). *El veritable rostre dels càtars. Creences i estil de vida*, Lleida i Barcelona: Pagès i Proa.

BURNS, Robert I. (1987). *Colonialisme medieval. Explotació postcroada de la València islàmica*. València: Tres i Quatre (edició original anglesa de l'any 1975).

— (1990). *L'Islam sota els croats. Supervivència colonial en el segle XIII al Regne de València*, 2 volums. València: Tres i Quatre (edició original anglesa de l'any 1973).

— (1993). *El regne croat de València. Un país de frontera al segle XIII*. València: Tres i Quatre (edició original anglesa de l'any 1967).

Càtars i trobadors. Occitània i Catalunya: renaixença i futur. Museu d'Història de Catalunya, 5 d'abril – 27 de juliol de 2003 (2003). Barcelona: Generalitat de Catalunya.

CLARKE, Howard B. (2000). «Decolonization and the dynamics of urban decline in Ireland, 1300-1550». A: T. R. SLATER (ed.). *Towns in decline AD 100-1600*. Aldershot: Ashgate, p. 157-192,

La chanson de la Croisade albigeoise, éditée et traduite du provençal par E. Martin-Chabot (1972-1976), 3 volums. París: Les Belles Lettres (primera edició del 1957-1961).

DAVIES, R. R. (1990). *Domination and Conquest. The experience of Ireland, Scotland and Wales, 1100-1300*. Cambridge: Cambridge University Press.

— (1991). *The Age of Conquest. Wales 1063-1415*. Oxford: Oxford University Press.

DUFFY, Seán (1997). *Ireland in the Middle Ages*. Londres: MacMillan Press.

EDBURY, Peter (1995). «Le régime des Lusignan en Chypre et la population locale». A: M. BALARD i A. DUCELLIER (eds.). *Coloniser au Moyen Âge*. París: Armand Colin, p. 354-358.

GARDEL, Marie-Élise (2004). *Vie et mort d'un castrum. Cabaret, archéologie d'un village médiéval en Languedoc (XIe-XIIIe siècles)*. Caors: L'Hydre.

GIVEN, James (1990). *State and Society in Medieval Europe. Gwynedd and Languedoc under Outside Rule*. Ithaca i Londres: Cornell University Press.

GLICK, Thomas (2007). *Paisajes de conquista. Cambio cultural y geográfico en la España medieval*. València: Universitat de València (traduït de l'anglès).

GUENÉE, Bernard (1973). *Occidente durante los siglos XIV y XV. Los estados*. Barcelona: Editorial Labor (traduït del francès).

GUIDONI, Enrico (1992). *Storia dell'urbanistica. Il Duecento*. Bari: Editori Laterza (primera edició del 1989).

GUICHARD, Pierre (1990-1991). *Les Musulmans de Valence et la Reconquête: XIe-XIIIe siècles*. Damasc: Institut Français de Damas.

GUINOT, Enric; TORRÓ, Josep (eds.) (2007). *Repartiments a la Corona d'Aragó (segles XII-XIII)*. València: Publicacions de la Universitat de València.

HIGOUNET, Charles. (1975). *Paysages et villages neufs du Moyen Âge. Recueil d'articles*. Bordeus: Fédération historique du Sud-Ouest.

— (1989). *Les Allemands en Europe centrale et orientale au Moyen Âge*. París: Aubier.

JIMÉNEZ, P.; BAUDREU, D.; BAYROU, L.; SARRET, F. (2006). *Châteaux et abbayes du Pays Cathare. À la découverte de 18 sites prestigieux*. Moisenay: Editions Gaud.

LABAL, Paul (1984*). Los cátaros: herejía y crisis social*. Barcelona: Crítica (publicació original en francès de l'any 1982).

LAFONT, Robèrt (1969). *Per una teoria de la nació*. Barcelona: Edicions 62.

— (2003). *Petita història europèa d'Occitània*. Perpinyà: Trabucaire.

LAFONT, Robert; ANATOLE, Christian (1973). *Història de la literatura occitana*, 2 volums. Barcelona: Dopesa.

LE ROY LADURIE, Emmanuel (1975). *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*. París: Gallimard.

LLADONOSA, Josep (1972). *Història de Lleida*, vol. I. Tàrrega: F. Camps Calmet editor.

MARCOS, Ernest (2005). *Almogàvers. La història*. Barcelona: L'esfera dels llibres.

MARTIN, Jean-Marie (1994). *Italies Normandes, XIe-XIIe siècles*. París: Hachette.

MCNEILL, Tom (1997). *Castles in Ireland. Feudal Power in a Gaelic World*. Londres: Routledge.

MESTRE, Jesús (1994). *Els càtars. Problema religiós, pretext polític*. Barcelona: Edicions 62.

MORAN, Josep (2003). «Català i occità: el naixement de dues llengües bessones». A: *Catars i trobadors. Occitània i Catalunya: renaixença i futur*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 44-65.

— (2006). «Corona d'Aragó i regne de Castella (i Lleó). Dos sistemes polítics diferents a Espanya. Assaig d'interpretació històrica». *Études roussillonnaises, revue d'histoire et d'archéologie méditerranéennes*, vol XXII, p. 133-143.

MURPHY, Kenneth (2000). «The rise and fall of the medieval town in Wales». A: T. R. SLATER (ed.). *Towns in decline AD 100-1600.* Aldershot: Ashgate, p. 193-213.

NELLI, René (1977). *Ecrivains anticonformistes du moyen-âge occitan. Héretiques et politiques*. París: Phebus.

PATERSON, Linda M. (1993). *The world of the Troubadours. Medieval Occitan society, c. 1100-c.1300*. Cambridge: Cambridge University Press (hi ha una traducció castellana: (1997). *El mundo de los trovadores. La sociedad occitana medieval (entre 1100 y 1300)*. Barcelona: Península).

PORTELLA, Jaume (ed.) (1985-1986). *La formació i expansió del feudalisme català*. Girona: Col·legi Universitari de Girona – Universitat Autònoma de Barcelona.

POUNDS, N.J.G. (1990). *The medieval castle in England and Wales. A social and political history*. Cambridge: Cambridge University Press.

PRAWER, Joshua (2001). *The Crusaders' Kingdom. European Colonialism in the Middle Ages*. Londres: Phoenix Press (primera edició del 1972).

ROQUEBERT, Michel (2006a). *L'épopée cathare. I. L'invasion 1198-1212*. París: Éditions Perrin (primera edició de 1970)

— (2006b). *L'épopée cathare. II. Muret ou la dépossession 1213-1216.* París: Éditions Perrin (primera edició de 1977);

— (2007a). *L'épopée cathare. 3 Le lys et la croix 1216-1229.* París: Éditions Perrin (primera edició de 1986).

— (2007b). *L'épopée cathare. 4 Mourir à Montségur 1230-1244.* París: Éditions Perrin (primera edició de 1989)

— (2007c). *L'épopée cathare. 5. La fin des Amis de Dieu 1244-1321.* París: Éditions Perrin (primera edició de 1998).

— (2009). *La religion cathare. Le Bien, le Mal et le Salut dans l'hérésie*. París: Éditions Perrin (primera edició de 2001).

ROSSELLÓ, V. M. (1987). «Villas planificadas medievales del País Valenciano». *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, 7, p. 509-525.

ROWLEY, Trevor (1997). *Book of Norman England. An archaeological perspective on the Norman Conquest*. Londres: B.T.Batsford i English Heritage.

— (2001). *The Welsh Border. Archaeology, History & Landscape*. Stroud: Tempus (primera edició: 1986)

SERRA-BALDÓ, A. (1934). *Els trobadors. Text provençal i versió catalana*. Barcelona: Editorial Barcino.

SMITH, Julia M. H. (2005). *Europe after Rome. A New Cultural History, 500-1000*. Oxford: Oxford University Press.

TO, Lluís (1997). *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

TORRÓ, Josep (1999). *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*. València: Publicacions de la Universitat de València.

VENTURA, Jordi (1960). *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*. Barcelona: Editorial Aedos.

— (1963). *Les cultures minoritàries europees*. Barcelona: Editorial Selecta.

VIRGILI, Antoni (2001). Ad detrimentum Yspanie. *La conquesta de Turtusa i la formació de la societat feudal (1148-1200)*. València: Universitat Autònoma de Barcelona i Universitat de València.

WEBSTER, Bruce (1997). *Medieval Scotland. The Making of an Identity*. Londres: MacMillan Press.

Conselh Generau d'Aran